

Írta: Pongrácz Zsolt

A MEDIÁTOR PÁRTFOGÓK - AVAGY MERRE TART A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

1./ Mediáció – mint konfliktuskezelési módszer

Ha a társadalmi konfliktusok sokszínű rendszerét egy olyan elefántnak tekintjük, amelyről a bekötött szemű szakembernek úgy kell képet alkotnia, hogy az elefánt „teljességét” nem ismeri, érdekes eredményre jutunk. A tanmese szerint, minden szereplő a neki jutó testrészt alapján igyekszik meghatározni az elefánt fogalmát. Mint tudjuk, Justitia szemét is bekötötték, és ritkán adatik meg a számára, hogy a kendő alól kitekintsen. A jogi természetű viták feloldására a saját eszközeit tekinti kizárólagosnak. Tovább mélyülhet gyanakvásunk, ha azzal az állítással találkozunk, hogy létezik módszer, amely az iskolás gyerekek közötti konfliktust nem a tanári hatalom szavával oldja fel, és ugyanerre a logikára jogviták is megoldhatóak. Ilyennek tekinti magát a mediáció (a vitás felek közötti közvetítést, egyeztetést, békéltetést szolgáló konfliktuskezelési módszer).

A mediációból szerzett ismereteket számos tudományterület (szervezet-szociológia, szociálpszichológia, szociális munka, stb.) igyekszik kamatoztatni. Elérte ez a kihívás a jogtudományt is. Legfeljebb egy tradicionális kultúrájú és tekintélyelvű társadalomban nehezebb elhitetni, hogy létezik a peres (bírói) eljáráson kívüli, alternatív vitarendezési módszer a jogviták megoldására. Amennyiben a döntéshozó meggyőződik a hagyományos eljárásokkal szembeni (később részletezett) előnyeiről, úgy elterjesztése jogi eszközökkel is támogatható lenne. A legelterjedtebb az USA-ban, ahol a tagállamoknak több mint a felében a bírósághoz fordulás előtt, kötelezően előírt eljárás, amit a felperesnek igazolnia is kell. Az Európai Unióban a mediálás még sehol nem kötelező, de ismert és népszerűsége igen nagy. Bizonyos jogterületek már intézményesítettek hasonló módszert, sőt némelyik nem is újkeletű intézmény. Így a nemzetközi jogban, mint a nemzetközi viták békés eszköze került intézményesítésre, jószolgálat, illetve közvetítés formájában (1907. évi I. Hágai Egyezmény).

Van-e keresni valója a mediációnak a büntető-igazságszolgáltatásban?

Van-e értelme a kérdés-feltevésnek akkor, amikor a békéltetés (egyeztetés, közvetítés) szabályai ellenérdekű, ámde egyenrangú (egymás mellé rendelt) felek racionális mérlegelésen alapuló vitáját feltételezi? A tettes és áldozat közötti „egyezség” milyen mértékben jelentheti az állam büntetőigényének feladását akkor, amikor a bűncselekmények tetemes hányada ma már nem magán büntett (deliktum privátum)? A büntetőjog és a büntetőeljárásjog is kikerült a magánérdekek köréből. Mennyiben szoríthatja háttérbe az opportunitás igénye a legalitás és az officialitás elvét? Létezik-e érdek és szemlélet, amely összeegyeztetheti ezeket az egymástól igen eltérő igényeket? Írásomban erre próbálok választ keresni úgy, hogy először áttekintem a mediációs technika néhány lényegi jellemzőjét, majd az ilyen ismérveket hordozó és már meglévő jogintézményeket vizsgálom, végül pedig a büntető-igazságszolgáltatásban történő megjelenésének lehetőségét próbálok bemutatni.

2./A mediáció ismérvei

Ilyen ismérvként megkülönböztetem a mediációt mint eljárást és a mediációt, mint attitűdöt, a viselkedési kultúra részét képező gondolkodási módot.

Mint eljárás, egyszerű alapelvekre épülő modell. Eszerint a konfliktushelyzetbe került személyek (csoportok) önkéntesen és a megoldás szándékával keresnek fel olyan közvetítőt (mediátort), aki ugyan nem dönti el a dolgokat, de mégis segít a megoldás megtalálásában. Ennek során külön-külön meghallgatja mindkét felet, majd arra ösztönzi őket, hogy gondolkozzanak együtt azon, hogyan lehet úgy megoldani a konfliktusukat, hogy mindegyikük nézőpontjából jó legyen az ügy kimenetele. Megkísérli közelebb hozni a felek álláspontját, de a létrejövő egyezség megkötésében már közvetlen szerepe nincsen. A közvetítő egyik félnek sem „képviselője”. Hozzásegíti a feleket ahhoz, hogy a helyzetüket elfogulatlanul ítéljék meg. Az eljárás fontos követelménye az, hogy informális, pártatlan legyen, és teljes diszkréciót nyújtson. Ha mindkét fél számára előnyös megállapodás születik, az ösztönzőleg hat annak végrehajtására is. Ezzel együtt a mediálás nem jelent joglemondást, annak eredménytelensége esetén a felek mindig fordulhatnak bírósághoz is.

Az eljárás további ismérvének tekinthető, hogy ezzel időt és költséget takarítanak meg a felek. (Az az érv, hogy olcsóbb, mint a pereskedés valószínűleg igaz, de nem döntő a hazai bírósági eljárások illetékével, illetőleg az alkalmazott költségkezdvezmények gyakorlatával szemben.)

A beállítódás és a viselkedési mód (attitűd) oldaláról vizsgálva, a konfliktusba került felek magatartásával kapcsolatban felértékelődik az együttműködés, a kooperáció, a közös nevező keresése (az ellenfél legyőzésével szemben). A vitás helyzet kimenetele nem szükségszerűen osztja meg a feleket győztesre és (per)vesztesre. Az érdekeltek tehát elfogadják, hogy lehetséges a vitának „győztes-győztes” kimenetele is.

A felek viselkedési módja mellett különösen fontos a közvetítő (mediátor) beállítódása. Láthatóvá teszi az ellentéteket, pozíciója nem hatalmi jellegű (tekintélyelvű). Nem eszkalálja a konfliktust, de nem is dönti el azt. Olyan kommunikációs csatornát teremt, amely segít abban, hogy a felek jussanak el az egyezséghez. Megbízását mindkét féltől kapja, egyik fél által sem befolyásolható, pártatlan személy.

A fenti ismérvek alapján a mediáció a szociális igazodásnak egy igen demokratikus eszközeként jellemezhető. Népszerűsítésén 1994-től kezdődően több civil szervezet is munkálkodik, ők vállalták eddig a mediátorok felkészítését és az eljárás népszerűsítését (Partners Hungary Alapítvány, Kapcsolat Alapítvány, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, valamint ezek szakmai szövetsége, az Országos Mediációs Egyesület). Szolgáltatásaikra a sokszínű társadalmi konfliktus-tényezők közül – érdekes módon – legkevésbé az üzleti élet tartott igényt. Nagyobb érdeklődés mutatkozott a szociális munkások, családjoggal foglalkozók és környezetvédelmi munkákban résztvevő felek részéről.¹

A társadalmi konfliktusok megoldásának hierarchiájában tehát a jogi természetű viták eldöntésének nem alternatívája a mediáció. Érintheti a jogviták területét is, de annál szélesebb körű társadalmi funkcióval bír. A mediáció eredményeképpen bizonyos jogviták elkerülhetik a peres eljárás útját. A jogalkotó mediációs-típusú eljárásokat intézményesített formában is megjeleníthet olyan jogviták kapcsán, amelyben a felek spontán megegyezésének lehetősége kívánatos lenne, de az érintettek nagy száma vagy egyéb körülmény miatt a spontán egyeztetés lehetősége csak igen távoli. Ilyen intézmények egyszerre perelhárítók vagy szolgálhatják a későbbi per előkészítését is.

¹ Információ Dr. Göncz Kingától.

A jogalkalmazó munkájában a mediációs ismeret számos területen nyújthat segítséget. Kizökkenhet a ráruházott sztereotípiából, és hozzáértőbben segítheti elő a felek megegyezését.

Az egyeztetés intézményesített formái a civilisztikának és rokonterületeinek tipikus jogintézménye.

3./ Intézményesített egyeztetések

3/1. A Polgári törvénykönyv (Ptk.) a jogvitába került felek magatartásával szemben azt a követelményt támasztja, hogy a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve járjanak el (Ptk. 4. §. (1) bekezdése). A jogviták rendezésének nem kizárólagos útjaként jelöli meg a bírósági utat. Más intézményként a vita rendezésére a választott bíróságot (arbitrázs) jelöli meg (Ptk. 7. §.). Nyitva hagyja az utat esetlegesen más intézményesített egyeztetési fórum létesítése előtt is. A bíróságon kívüli eljárással kapcsolatos és jogvitát érintő egyeztetési eljárások költsége főszabályként már ma is érvényesíthető egy későbbi peres eljárásban. Ahol ennek hagyományai megvannak, ott a felek mediációs szerződés formájában, előzetesen megállapodhatnak a mediációs díjáról, amit a peres eljárásban ma is költségként számolhatnak el (Pp. 75. §.).

3/2. A Munka törvénykönyve (Mt. IV. rész I. fejezete) a kollektív munkaügyi viták kapcsán eredménytelen egyeztetést követően bevezeti a „közvetítés” és a „döntőbíráskodás” intézményét. A közvetítés (Mt. 195. §.) intézménye is benne a felek által felkért közvetítő személye a legpontosabb megfelelője a mediációnak. A felek megállapodásuk alapján döntőbíró is igénybe vehetnek a vita rendezésére. A közvetítő vagy döntőbíró személyét az 1996-ban létrejött Munkaügyi Közvetítői és Döntőbírói Szolgálat tartja nyilván (e szolgálat a Munkaügyi Minisztérium szervezeti keretein belül működik).

A törvény fogalom-meghatározása szerint: „kollektív munkaügyi vitának, a jogvitának nem minősülő munkaviszonnyal összefüggő vita tekintendő” (Mt. 194. §. (1) bekezdése). A munkaügyi jogvitában a bíróság jár el (Mt. 199. §. (3) bekezdése).

3/3. Az egészségügyi közvetítői eljárásról szóló 2000. évi CXVI. törvény célja az egészségügyi szolgáltató és a beteg közötti szolgáltatás nyújtásával összefüggésben keletkezett jogvita peren kívüli egyezséggel történő rendezésének elősegítése. A 2001. január 21-től hatályos törvény szerint a közvetítői névjegyzék és szervezet a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamarához kötődik. A közvetítői eljárás igen szabad formában történhet. A mediátori feladatokat alapvetően tanács formában (amelyben közvetítői tanfolyamot elvégzett szakemberek vehetnek részt) látja el. A felek megállapodhatnak egy közvetítő személyében is. A törvény szerint a biztosítót értesíteni kell a részvétel lehetőségéről. Mivel a felek által megkötött egyezés nem hat ki a felelősségbiztosítóra, és a fizető fél tipikusan nem a kórház vagy az orvos, megkérdőjeleződhet a törvény azon törekvése, hogy a felek jogait gyorsan és hatékonyan tudják érvényesíteni. Ugyancsak az eljárást akadályozó körülmény lehet, hogy a törvény szerint a közvetítői eljárás költségét a felek egyenlő arányban kötelesek megelőlegezni. A költségkedvezmények lehetősége nélküli eljárás nyilván a jogait érvényesítő beteg fél részére jelent hátrányt.

Ha a felek között ugyanabból a jogalaptól származó bírósági eljárás folyik, kötelesek az eljárást szüneteltetni, ellenkező esetben a közvetítői eljárás megszűnik. Ha az első közvetítői tanácsulástól számított 4 hónapon belül nem sikerül egyezséget létrehozni, a tanács eljárása megszűnik.

3/4. A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi Lili. törvény, az egyeztetés intézményesített formájaként szabályozza a közmeghallgatást (93. §.) Ezt nyilvános tárgyalás formájában köteles a területi környezetvédelmi hatóság megtartani, a részletes környezeti hatás tanulmány benyújtását követően. Erre meghívást kapnak a szakhatóságokon túl azok a személyek és szervezetek, akik a hatásterületen élnek, illetve tevékenykednek. Meghívást kapnak továbbá az érintett önkormányzatok, továbbá azok a környezetvédelmi érdekek képviselőitől alakult egyesületek és más társadalmi szervezetek, amelyek szándékukat bejelentették, és ügyféli minőségüket igazolták. A felek együttműködését, mint egyetemleges kötelezettséget, minden jogalanyra kiterjedően írja elő a törvény 10. §-a. A közmeghallgatás, illetve az esetleges külső szakértő közreműködésével felmerült költségeket az engedélyes köteles viselni. A környezetvédelmi hatósági eljárásokra – a jelzett törvényben foglalt eltérésekkel – az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvényt (1957. évi IV. törvény) kell alkalmazni. Ennek 38. §-a a közigazgatási eljárásban résztvevő szerv kötelezettségeként szabályozza az ellenérdekű felek ügyében az egyezség jóváhagyását illetőleg határozatba foglalását, amennyiben jogszabálynak és a felek jogos érdekeinek az megfelel.

Külön törvény szabályozza a bányászati tevékenységet (1993. évi XLVIII. törvény). Ez a bányavállalkozót két esetben is kötelezi egyezség megkísérlésére, a bányakárokkal kapcsolatban, illetőleg a felszíni ingatlantulajdont korlátozó szolgalmalapítással kapcsolatban (Bányatörvény 37. §. (5) és 38. §. (3) bekezdése).

3/5. A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV törvény békéltetőtestület elnevezéssel szabályozza annak az intézménynek a működését, amely a közvetítés és a választott bíraskodás jegyeit egyaránt magán hordozza. Az eljárás célja a fogyasztói jogvitának egyezsége alapuló rendezése. Ennek eredménytelensége esetén, pedig az ügy eldöntése. A fogyasztói jogok gyors, hatékony és egyszerű érvényesítésének biztosítása érdekében (Fvt. 18. §.). A testület hatásköre nem terjed ki olyan fogyasztói jogvitákra, amelyre jogszabály, valamely más hatóság hatáskörét állapítja meg. (Fvt. 19. §. (2) bekezdése). A testület határozata nem érinti a fogyasztónak azt a jogát, hogy igényét bírósági eljárás keretében érvényesítse (Fvt. 34. §. (1) bekezdése).

A bíróság ítélete kizárólag a határozat érvénytelenítésére vonatkozhat (Fvt. 34. §. (5) bekezdése).

A békéltetőtestület az eljárására vonatkozó részletes szabályokat a törvény keretei között szabadon állapítja meg.

A békéltetőtestület a területi gazdasági kamarák mellett működő, független testület. A kamarával kötött megállapodás alapján részt vállal a működtetésben a helyi önkormányzat is. Tagjait fele-fele arányban delegálják a kamarák és a helyi fogyasztóvédelmi szervezetek. Elnökét a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség főigazgatójának javaslatára a miniszter bízza meg a testületi tagok közül. A békéltetőtestület háromtagú tanácsban jár el, amelynek egyik tagját, az eljárást megindító fogyasztó, illetve a fogyasztói érdekeket képviselő társadalmi szervezet, másik tagját, pedig az eljárással érintett gazdálkodó szervezet jelöli ki a testület tagjai közül. Az így kijelölt két tag jelöli ki az eljáró tanács elnökét. Ha a felek az ügy eldöntését egyszerűnek tartják, egy testületi tag személyében meg tudnak állapodni úgy, az egyedül jogosult az eljárást lefolytatni. A felek, és esetleges szakértők meghallgatását követően a testület 30 napon belül határozatot hoz, indokolt esetben ez a határidő legfeljebb 30 nappal meghosszabbítható. A határozat a felekre akkor kötelező, ha annak önként

alávetették magukat. Ellenkező esetben a határozat ajánlásformát ölt. Az eljárás költségét az a fél viseli, akinek terhére a tanács az ügyet eldöntötte.

3/6. Az egyeztetés sajátos formáját szabályozza az 1991. évi XUX. törvény, amely egyrészt a fizetéképtelen gazdálkodó szervezet csődeljárás útján történő reorganizációja, másrésztől ha ez nem lehetséges, felszámolás útján történő megszüntetése céljából zajlik (Cstv.). Az érdekviszonyok oldaláról nézve ez adós-hitelező magánviszonya, amelyhez az állam legfeljebb kényszerítő jellegű szankciókat bocsát rendelkezésre, de nem lép be a jogviszonyba. A felszámolási eljárás megindítását megelőző és a gazdálkodó szervezet fizetőképességének helyreállítását célzó eljárásban az adós egyezségi javaslatát hitelezők kötelesek megvizsgálni, és ennek alapján, egyezségi tárgyaláson részt venni. A hitelezők többsége által elfogadott megoldás pedig egyfajta kényszerjelleggel kihat a csődegyezségben részt nem vevő, vagy az egyezséghez hozzá nem járuló hitelezőkre is, feltéve, hogy azok kisebbségben vannak. Ennek alapján a hitelezők jelentős beleszólást kapnak az adós cég üzleti terveinek kialakításában. Cserében az adós haladékat kap hiteleinek visszafizetésére, annak érdekében, hogy ismét nyereségessé váljon. Ha a csődegyezség a törvényi előfeltételeknek megfelel, a bíróság végzése a csődeljárást befejezetté nyilvánítja (Cstv. 18-21. §.).

A csődegyezség kísérletének sikertelensége, vagy az abban foglaltak megvalósulásának elmaradása esetén az adósok kérhetik a bíróságtól a felszámolási eljárás megindítását. Az adósok ebben is kérhetik a bíróságtól egyezségi tárgyalás megtartását. Az ilyen egyezség jogi feltételei és következményei hasonlóan a csődegyezséghez. Ez esetben is a jogosult hitelezőknek legalább a fele minden tartozási csoportban hozzá kell, hogy járuljon az egyezségben foglaltakhoz. További feltétel, hogy a jogosultak összes követelésének a kétharmad részét kitevő követelésre kössék meg az egyezséget. Ilyen esetben is a többség által megkötött egyezség, valamennyi hitelezőre kiterjed (kényszeregyezség). Ez az egyezség a felszámolást elrendelő végzés közzététele után a felszámolási zárómérleg benyújtásáig megköthető. A megfelelő feltételek megvizsgálását követően a bíróság az egyezséget vagy jóváhagyja, vagy azt megtagadó végzést hoz (Cstv. 41-44.§.).

Az egyeztetés további speciális formáiról rendelkezik, az 1994. évi LXXI. törvény, a választott bírósági eljárás kapcsán. A polgári perrendtartás pedig a perbeli és a nem peres eljárásban a bíróság előtt megkötött egyezséget szabályozza.

Az egyeztetést szolgáló és fentiek alapján áttekintett intézményes formák – a közigazgatási jog szűk területét kivéve – a civilisztika területére esnek. Alapvetően vagyoni követelésekről szólnak. Igen különféle, de meglehetősen „formátlan” eljárás keretében zajló egyeztetést néhol a hatóság tagja, néhol erre rendelt elkülönített szervezetek végzik. Ezek az egymástól igen különböző szervezetek, különböző mértékben kötődnek szakmai képviseltekhez, kamarákhoz, egyéb szakhatóságokhoz. Ha függetlenségük nem is kérdőjelezhető meg, az ügyfél szempontjából semlegességük olykor igen. (Pl. az egészségügyi közvetítői eljárásban a szakértői kamara az anyagi jogi kérdést eldöntő szakvélemény megadásakor ilyen pozícióba kerül.)

Nem zárható ki egy olyan jövőbeni megoldás, amelyben a különféle közvetítői eljárásokat egy erre szakosodott cég – a megismert mediációs ismervek alapján – folytatja le, nyitva hagyva az egyéb törvényes út igénybevételeének lehetőségét.

Tekintsük, át azt, hogy mit kereshet a mediáció a büntető-igazságszolgáltatásban. Mivel újíthatja meg a mediációs ismeret a büntetőjog tudományát, avagy hogyan kerül a „csizma az asztalra”?

4./ A mediátor-pártfogók

4/1. Kodifikációs várakozások

Mielőtt megkísérelnénk meghatározni a „csizma” pontos helyzetét, érdemes egy tájékozódó pillantást vetni a 2003. évre tervezett büntető jogszabályok módosítás-tervezetére.

Az 1978. évi IV. törvénnyel kihirdetett Büntető törvénykönyv szakaszai mintegy 900 helyen kerültek eddig módosításra. Jelenlegi állapotában a „kemény kéz” kriminálpolitikáját tükrözi a törvény. A legutóbbi módosítások szigorították a Btk. általános rendelkezéseinek körében a szankciórendszert, és olyan rendelkezéseket vezettek be, amelyek a bírói mérlegelés szabadságát, a büntetés kiszabás területén korlátozták (1998. évi LXXXVII. törvény). A reagáló (reaktív) jellegű jogpolitikai intézkedések eredményeként erősödött a büntetőjogi represszió (megtorlás) szándéka.

Ennek következtében a hazai börtönépesség arányában olyan változás következett be, amelyben a 100.000 lakosra számított fogvatartottak száma (170) úgy emelkedett, hogy nyolcszorosa lett az Európai Unió átlagának. A büntetésvégrehajtási intézmények közel 160%-os kihasználtsággal működnek ma.

A represszió erősödéséről, mint (az 1990-es évek közepétől kezdődő) kortünetről tanúskodik az is, hogy ugyanebben az időszakban az Egyesült Államokban és az Európai Unióban a bűnüldözés érdekében a bűnüldöző hatóságoknak többlet jogot és eszközt biztosítottak a terhelti és a védői jogok rovására. Ez a felek eljárásjogi helyzetét az emberi jogi standardok minimuma felé közelítette (titkos nyomozási eszközök kiterjesztése, nyomozóhatóságok széleskörű adatkezelési jogosultsága, és ide sorolhatóan tanúvédelmi eszközök bizonyos formái).

A sommás, de lényegre törő kriminológiai álláspont az, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés büntetés a társadalom részéről költséges, a megelőzés szempontjából igen kis hatékonyságú büntetési mód. 2001-ben a fogvatartottak száma elérte a 17.275 főt. A szabadságvesztés költsége pedig 2001 -es árakon számolva naponta és fogvatartottanként 3.652,- Ft (fogvatartottanként évente 1,3 millió Ft).

Az állam büntetőjogi igényének megtorló jellegű szankciókkal történő érvényesítése mellett, a reparáció, a sértett erkölcsi és anyagi jóvátételének kérdése, háttérbe szorul. Ezt fejezi ki az is, hogy a büntetőbíróságok által a polgári jogi igény érvényesítése érdekében lefolytatott ún. adhéziós eljárás az esetek többségében a kárigény egyéb törvényes útra történő utasításával zárul. Ritka, már-már elméleti lehetőség az, hogy egy emberölés kapcsán a temetési költséget, vagy a maradandó fogyatékoságot okozó testi sértés miatt a sértett ápolásának, tartásának költségét a büntetőbíróság megállapítja.

A sértett kárenyhítését elősegítve ugyan, az állam meghatározott bűncselekmények (halálos kimenetelű, illetőleg testi épséget, egészséget súlyosan károsító bűncselekmények) áldozatainak pénzügyi megsegítésére, közhasznú társaságot hozott létre (1074/1999. Korm.hat. és I. számú melléklete – Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány). Ezen kívül eső bűncselekmények esetében (pl. vagyon elleni bűncselekmények), amennyiben magánbiztosítással a sértett nem rendelkezik, e kérdés megoldatlan maradt.

Azoknak, akiknek jogait a bűncselekmény leginkább és legközvetlenebbül érinti, vagyis a sértetteknek a büntetőeljárásjogi helyzete az állam repressziós büntetőjogi igényével szemben alárendelődik, háttérbe szorul. Ezen az eljárásjogi helyzeten az új kodifikáció az 1998. évi XIX. számú törvény módosított hatályba léptetésével kíván segíteni. Ez a sajátos sorsú büntetőeljárás törvény még 1998. március 10-én került elfogadásra. Hatályba

léptetését többször elhalasztották és időközben módosították is (2002. évi I. törvény). Az új koncepció szerint hatályba lépése 2003. július 1-én történne meg. Több rendelkezését a hatályos büntetőeljárásjogi törvény (1973. évi I. törvény), áttemelte és életbe léptette. Nem léptek életbe azonban olyan rendelkezései, mint a pótmagánvádló intézménye (a sértett a törvényben meghatározott esetekben pótmagánvádlóként léphet fel), a képviselőkre és segítőkre vonatkozó rendelkezések (a sértett a magánvádló, a pótmagánvádló, a magánfél és egyéb érdekelt a jogait képviselője útján is gyakorolhatja, illetve a segítők a törvényben meghatározott eljárási cselekményekkel kapcsolatban, meghatározott tevékenységet fejthetnek ki a terhelt, a védő és a tanú mellett).

A fentiek szerint részletezett kihívásokra az új kodifikáció -ígéréte szerint -, olyan típusú megoldást keres, amely szakít a reagáló (reaktív) jellegű intézkedésekkel és a megelőzésre (proaktív intézkedésekre) helyezi a hangsúlyt. Érvényesíteni kívánja az áldozat-orientált gondolkodást és szemléletet is. Emellett kiiktatná a bírói mérlegelés szabadságának korlátozását jelentő rendelkezéseket. Szándékában áll új törvényt előkészíteni a bűnmegelőzésről, valamint a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

Ilyen büntető-jogpolitikai környezetben került előterjesztésre a Kormány elé 2002. szeptemberében a pártfogó felügyelői hálózat szervezeti és működési átalakításáról szóló koncepció. (A Kormány elhalasztotta e tárgyban a döntést, de a bűnmegelőzési „törvény-csomag” keretében újra kívánja tárgyalni.) A pártfogói rendszer tervezett reformja kapcsán azonban a kriminológia számos korszerű megállapítása került megfogalmazásra.

Ezek:

a/ A büntetésre fordított költségek nem lehetnek magasabbak, mint a konkrét bűncselekménnyel okozott kár.

b/ A bűnözés kezelésében markánsan el kell különíteni egymástól a súlyos, illetve a „kiskriminalitású” cselekményeket, illetőleg ennek kezelésére szánt eszközöket.

c/ Az ún. „kiskriminalitású” bűnözési formák kezelésére meg kell különböztetni a büntető-igazságszolgáltatás rendszerétől elterelő eszközöket (diverzió), illetve a büntető-igazságszolgáltatás rendszerén belül a szabadságvesztés kiváltására alkalmas eszközöket (alternatív szankciók).

d/ Az alternatív szankciók (pártfogó felügyelet, közérdekű munka, kombinált szankciók, stb.) közös jellemzője, hogy csak akkor működőképesek és hatékonyak, ha az elkövető hajlandó alávetni magát az igazságszolgáltatási hatóság döntésének és kooperálni a végrehajtás során. Éppen ezért megkívánható az elkövető beleegyezése az alternatív szankciók alkalmazásához.

e/ A bűnmegelőzés érdekében szükséges egy olyan fórum megteremtése, amely biztosítja a kapcsolatot a büntetőjogi szankciók alkalmazását végző, és a büntető-igazságszolgáltatási rendszeren kívüli (kormányzati és civil) szervezetek közötti együttműködés érdekében.

f/ Ahol a helyreállító igazságszolgáltatás válik elsődlegessé (az alternatív szankciók és a diverziós megoldások körében), ott a civiljogi megoldások is „beszivárognak” a büntetőjog, illetve az eljárásjog területére. Kiemelt szemponttá válik a sértett jóvátétele. (A sértettnek okozott kár megtérítésével, illetőleg a szélesebb közösségnek nyújtott ingyenes munkavégzéssel.) A helyreállító igazságszolgáltatás a bűncselekményben megjelenő konfliktusok feloldásában épít a kompenzációra, a kisközösségi konfliktuskezelésre, a mediációra, és a közösségi kiengesztelésnek más módszereire.

Természetesen egy „táliból-ellen” nevelkedett közvélemény nem alkalmas ezeknek az újszerű elvárásoknak a befogadására. Ezért tartja a szaktudomány stratégiai jelentőségű politikai feladatnak a közvélemény ilyen irányú formálását. Beszédes összehasonlító adat,

hogy nemzetközi tapasztalok szerint a pártfogó felügyelet a szabadságelvonással járó büntetés költségeinek 20-25 %-át teszi ki.

Vajon mennyiben alkalmas, illetve tehető alkalmassá az ilyen irányú feladatok ellátására a hazai pártfogó felügyelői rendszer?

4/2. A hazai pártfogói rendszer

Ma a pártfogó felügyelői rendszer a fiatalok, és a felnőtt korúak felügyeletét ellátó szervezetre tagolódik. Jelenlegi formájában csak alacsony hatékonysággal képes a hatályos jogszabályokban előírt feladatok ellátására. A felnőtt korúak pártfogó felügyeletével kapcsolatban a tevékenység szakmai elvárásainak minimumai is kidolgozatlanok.

A megyei gyámhivatalok mellett működő, és a fiatalok pártfogó felügyeletét ellátó szervezet munkájában, a szakmai követelmények oldaláról új helyzetet teremtett a 7/1998. évi (111.11.) NM rendelet. Feladatait a gyermekvédelmi rendszeren belül elhelyezkedve, munkamódszerüket és eszközeiket tekintve kedvezőbb feltételek között végzik, mint a felnőtt korúak pártfogó felügyeletét ellátó szervezet. Ez utóbbi a megyei bíróságok mellett működő büntetés-végrehajtási csoport keretén belül helyezkedik el. Tevékenységének jogi hátterét a Btk-n kívül, az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (BV. Tvr.), valamint a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény, valamint a 7/1979. évi (VI.29.) IM rendelet tartalmazza. A bírósági rendszeren belül a felnőtt korúak pártfogó szervezete nem saját szükségletei szerint működik, hanem a „maradék elv” alapján. A pártfogók a megyeszékhelyeken tartják ügyfelfogadásukat, távol a „terepmunkától”. 2000-ben 65 hivatásos pártfogó látott el 18532 „ügyet”. Feladatuk a közérdekű munka büntetés-végrehajtásának ellenőrzése, a büntetések és intézkedések mellett alkalmazott pártfogó felügyelet végrehajtása és az elítéltek utógondozása. Ugyanekkor a fiatalok pártfogását 177 hivatásos pártfogó végezte és 8614 pártfogoltat érintett a munkájuk.

Ebből a rövid összevetésből is kiolvasható, hogy a felnőtt korúak pártfogó felügyelete devalválódott és hitelét veszítve, esz-köztelenül áll a büntető-igazságszolgáltatásban. Velük együtt leértékelődtek azok a szankciók is, amelynek végrehajtása is hozzájuk kötődött. Jól nyomon követhető ez a közérdekű munka büntetés alkalmazásának és végrehajtásának kapcsán.

A pártfogó alig tud felkutatni fogadó munkahelyet, majd a hajléktalan, csökkent munkaképességű személyeket nem tudja munkába állítani.

A közérdekű munka büntetések végrehajtása évekig elhúzódik, többségében elévül, vagy szabadságvesztésre történő átváltoztatására kerül sor. (1999-ben a befejezett ügyek 41 százalékát, míg 2000-ben 29 százalékát változtatták át szabadságvesztésre.) Érzékelhető, hogy a bíróságok kerülnek ennek a jogintézménynek az alkalmazását.

Mindebből következőleg az alternatív szankciókkal kapcsolatosan megfogalmazott büntetőpolitikai célok megvalósítására a pártfogó felügyeleti rendszer jelenlegi formájában alkalmatlan. A kitörési pontot három irányból határozta meg Dr. Kerezsi Klára a pártfogói szolgálat átalakításához készített tanulmányában:

1. szervezeti átalakítás (minisztériumi irányítás anyagi feltételekkel, területi és funkcionális intézmények kialakítása, erőforrás-allokáció, és szakmai vezetés);
2. szakmai szakterek kialakítása;
3. szakképzés feltételeinek megteremtése.

Ezek közül a pártfogó rendszer átalakítását szolgáló igazságügyminiszteri tervezet legrészletesebben a szervezeti átalakítás irányát dolgozta ki. Ez megszüntetné a pártfogó tevékenység szervezeti különállását és egységes irányítású pártfogó felügyelői szolgálatot hozna létre az Igazságügyi Minisztérium szervezeti keretében. Ezzel együtt létrejönne a

kormányzati felelősség garanciája a kitűzött büntetőpolitika megvalósításáért. A szolgálat területi és szakmai elv szerint épülne fel, létrejönnének a bűnmegelőzési szálláshelyek és foglalkoztatók. A pártfogók feladata lenne a bíróságok és ügyészségek számára a döntéseikhez szükséges információk beszerzése, környezettanulmány készítése. Egyénre szabottan készítenének pártfogó felügyeleti tervet, ellátnák az utógondozást. Saját szervezeti rendszeren belül a közérdekű munka végrehajtását is felvállalnák. Gondoskodnának arról, hogy a vagyoni elleni bűncselekmények sértettjei jóvátételt (kártérítést) kapjanak az elszenvedett bűncselekmény miatt. Ennek kapcsán a pártfogó feltárná az elkövető viszonyát az elkövetett bűncselekményhez, megvizsgálná azt, hogy hajlandó-e annak következményeit jóvátenni. Ha az elkövető kész jóvátételi kötelezettségének teljesítésére, és ebbe a sértett is beleegyezik, akkor a bíróság, vagy ügyészség előírhatja a jóvátételt. Ehhez társulhatnak olyan alternatív szankciók, mint a vádemelés elhalasztása, a kiszabott büntetés felfüggesztése, vagy intézkedés alkalmazása.

Már is készen van a „mediációs modell”.

Az állam lemond büntetőigényének érvényesítéséről annak érdekében, hogy a megsértett vagyoni viszonyok kompenzálódjanak, illetve a sérelmet szenvedett közösségi érdekek, a köz javára, ingyenesen végzett munka formájában kapjanak kielégítést. Amennyiben az elkövető a kompenzációs kötelezettségét felróható módon nem teljesíti, úgy alappal számolhatna a büntetés kiszabására. Ennek a megoldásnak számos részletkérdése vár még kidolgozásra, (a megállapodás formája és terjedelme, a büntetőeljárás mely szakaszához kapcsolódják, vagy hogyan viszonyuljon ehhez a büntetőbíróság adhéziós eljárása stb.). Annyi bizonyos, hogy ez a feladat egy új típusú hivatásos pártfogót igényel, aki szükség esetén mediátor egy sajátos konfliktushelyzetben, a sértett és az elkövető, illetve a hatóság és az elkövető között.

Ma inkább a pártfogó csak azon meditatálhat, hogy milyen szerepe is van a bűnmegelőzésben.

Jelen írás kereteit meghaladná az a fejtegetés, hogy milyen szakmai ismeretekre alapozva végezhetné a hivatásos pártfogó új típusú munkáját. Mégis remélem azt, hogy a konfliktuskezelés újszerű módszerei nem állnak meg a büntető-igazságszolgáltatás határán, és Justitia szeméről más is fellebbenti majd a fátylat.